
Prilozi iz političke teorije

Izvorni znanstveni članak
321.01

Nacija kao političko jedinstvo

Josef Isensee *

Sažetak

Preporod nacija iznenadio je i šokirao njemačke intelektualce koji nacionalnu državu smatraju povijesno prevladanom slijedeći nove uzore: ujedinjenu Europu, svjetsku zajednicu odgovornih država, globalizaciju tržišta, univerzum ljudskih prava. Suprotne tendencije u suvremenom svijetu obilježava napuštanje golemih političkih jedinstava na čije su mjesto došle manje države, utemeljene na nacionalnoj osnovi. Čini se da politička sloboda dovodi do formiranja nacionalnih država na osnovi demokratskog ustava. U tom procesu javlja se potreba za uvidom u odnos nacionalne države i demokracije, a ključ za objašnjenje njihova odnosa nalazi se u pojmu naroda. Državljanstvo posreduje između naroda, u njegovoj realnoj pojavnosti kao socijalne skupine, i demokracije kao ustavnoga načela. Ono daje personalnome državnom elementu pravno ustrojstvo na kojemu se može graditi demokratski oblik države, te jamči pravno primjenljivo svrstavanje i ograničavanje.

I.

Slom socijalizma u Istočnoj Europi 1990. godine sručio je tamošnje države u egzistencijalnu krizu. One su prije toga bile konstituirane odozgo totalitarnom vladavinom. Ali političko je oslobođenje moralo pokazati jesu li imale unutarnju konzistentnost, je li ih nosila suglasnost naroda i održavala na okupu volja svih političkih snaga. Nacionalne države Poljska i Mađarska neoštećene su pretrpjele politički prevrat. Državni je ustroj ostao stabilan, samo se izmijenilo unutarnje uređenje, ustav. Nasuprot tome, rasprsnule su se višenacionalne države i raspale se na svoje nacionalne sastavnice: Sovjetski Savez, Čehoslovačka, Jugoslavija. Država bez nacionalnog utemeljenja, Njemačka Demokratska Republika, koja je samo obuhvaćala nasilno odvojeni segment jedne nacije, propala je inkorporiranjem u drugu njemačku državu i time je opet uspostavila Njemačku kao nacionalnu državu.

Preporod nacija iznenađuje i šokira njemačke intelektualce koji nacionalnu državu smatraju povijesno prevladanom i slijede nove, nacionalne uzore: ujedinjenu Europu,

* *Josef Isensee*, Rheinschen Friedrich Wilhelms Universität Bonn.

svjetsku zajednicu odgovornih država, globalizaciju tržišta, univerzum ljudskih prava. Uzori se pokazuju doista moćnima. Ali ni suprotna tendencija nije manje moćna: napuštanje golemih političkih jedinstava. Propala su iz 19. stoljeća preostala carstva Habsburgovaca, Osmanlija, sovjetskih Rusa, a također prekomorska kolonijalna carstva. Na njihovo su mjesto došle manje države na nacionalnoj osnovi.¹ Čini se da politička sloboda dovodi do formiranja nacionalnih država na osnovi demokratskog ustava. Zato ćemo se ovdje pozabaviti konstelacijom između nacionalne države i demokracije. Ključ za objašnjenje te konstelacije nalazi se, čini se, u pojmu naroda.

II.

Otkad se državna vlast poziva na volju naroda kao svoj legitimacijski temelj, javlja se nužnost definiranja naroda i razlikovanja između tuzemaca i stranaca. Moderna demokracija nastaje kao nacionalna država. Francuska revolucija obara monarhijskoga suverena i proglašava suverenost naroda. Narod se pojavljuje kao voljno i djelatno sposobna politička jedinica (jedinstvo) koja prethodi državnoj vlasti i njezinu pravnom porijeklu. Nacionalna skupština postavlja zahtjev da djeluje kao predstavništvo francuskog naroda (*représentants du peuple français*), da u njegovo ime proglašava ljudska i građanska prava i donosi ustav, prema kojemu nacija ima suverenost i od nje proizlaze sve vlasti.² U takvome viđenju narod postoji prije ustava. On nije tvorevina ustava. On je njegov tvorac. Narod koji je mišljen kao začetnik ustava, nije vezan postojećom normom. “Ako je nacija najprije tu, ona je ipak porijeklo svega”, piše opat Siéyès, koji daje natuknice početkom revolucije.³

Američki i francuski prototipski ustavi, s kojima je demokracija nastupila u povijesti, nisu se iskazali kao djelo nekoga apstraktnog svjetskog društva, nego kao djelo određenoga, pojedinog naroda i njegovih predstavnika: *The representatives of the good people of Virginia*,⁴ *We the People of the United States*,⁵ *Les représentants du peuple français*.⁶ Francuska demokracija, koja je trebala postati uzorom kontinentalne Europe, izrasla je iz ideje francuske nacije. To je bila nacija u kojoj je prema Deklaraciji o ljudskim i građanskim pravima iz 1789. godine narod trebao biti izvor suverenosti.⁷ Premda

¹ O tome Lübke, Hermann, Große Räume und kleine Räume – die europäische Einigung in der zivilisierten Evolution, u *Konferenz der deutschen Akademien der Wissenschaften. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz* (ured.), *Europa – Idee, Geschichte, Realität*, 1996., 159 (161 sl.).

² Preambula u *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, 1789., čl. 1, str. 2 i čl. 2, st. 2, *Constitution*, 1791.

³ Siéyès, Emmanuel Joseph, Qu'est-ce que le tiers état? (1789.), navod prema ibidem, *Politische Schriften*, 1975., 167. O povijesnim događanjima: Zweig, Egon, *Die Lehre vom Pouvoir Constituant*, 1909.

⁴ *Virginia Bill of Rights* od 12. lipnja 1776., preambula.

⁵ *Constitution of the United States* od 17. rujna 1787., preambula.

⁶ *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* od 26. kolovoza 1789., preambula.

⁷ Čl. 2, str. 1.

je revolucija, upravo u svojim počecima, bila ispunjena sviješću o čovječanskome poslanju, Francuzi su bili nositelji političke volje. Univerzalno je čovječanstvo bilo cilj osloboditeljskoga pokreta, ali ne njegovo počelo.⁸

Nefrancuzi što su živjeli u Francuskoj trebali su sudjelovati u novootkrivenim ljudskim slobodarskim i jednakosnim pravima, ali ne u političkim. Siéyés je, doduše, priznao strance kao “pasivne građane”, koji su imali pravo na zaštitu svoje osobe, svoga vlasništva, svoje slobode, ali ne kao “aktivni građani” koji imaju politička prava. On je razlikovao prirodna i društvena prava, radi čijega je očuvanja i razvoja utemeljeno društvo, i politička prava pomoću kojih se društvo stvara. Stranci ne smiju aktivno utjecati na zajednicu. “Svi mogu uživati prednosti društva, ali samo su oni koji doprinose javnoj vlasti tako reći pravi dioničari velikoga društvenog poduzeća. Jedino su oni pravi aktivni građani, pravi udovi povezivanja društva”⁹. Ustav iz 1791. godine iscrpno je regulirao status građana i odredio tko je francuski građanin, te razloge za stjecanje i gubitak građanskoga prava.¹⁰ Ti su ustavni članci smješteni između onih o jedinstvu, nedjeljivosti i prostornoj raščlanjenosti države, s jedne strane, i onih o suverenosti nacije, s druge strane. To je reguliranje obrazloženo time da je potrebno odrediti tko je Francuz, kako se postaje ili prestaje biti Francuzom, jer aktivni građanin, koji posjeduje aktivno ili pasivno biračko pravo te sposobnost za preuzimanje javnih dužnosti, nužno mora biti ili postati francuski građanin.¹¹

Povijesni su početci državljanstva i moderne demokracije u istoj epohi, u kasnome 18. stoljeću. To nije slučajno. Demokratizacija državne vlasti pokazala se kao snažan (premda ne i jedini) poticaj za nastanak prava na državljanstvo. Pošto je moderna država u svome prvom, apsolutističkom obliku smijenila mnogolike, konkretne udružene odnose staroga staleškog poretka i unijela ih u jedan jedini, državni vladavinski odnos, sazele je vrijeme za državljanstvo, koje korespondira kao obuhvatni i isključivi, apstraktni i formalni odnos ustroja moderne države.

Apsolutna se monarhija mogla, svakako povremeno, usredotočiti na to da teritorijalnu suverenost postigne i učvrsti u zatvorenome vladavinskom području. Ali kada je suverenost prešla s krune na narod, morao je tadašnji vladavinski sustav postati svjestan svoga identiteta i svoj personalni opseg opisati također pravnim sredstvima.

III.

Pravna figura državljanstva pokazala se nužnom pretpostavkom demokracije kao oblika države i vladanja. Državljanstvo posreduje između naroda, u njegovoj realnoj

⁸ O tome s potvdama Grawert, Rolf, *Staat und Staatsangehörigkeit*, 1973., 156 i d.

⁹ Utoliko je Siéyés izjednačio strance, žene (“barem u sadašnjem stadiju”), djecu te one koji ništa ne doprinose javnoj vlasti: Siéyés, Emmanuel Joseph, *Preliminaire de la constitution* (1789.), na njemačkome: Einleitung zur Verfassung, u isti, *Politische Schriften 1788-1790*, 1975., 239 (251).

¹⁰ Naslov II., čl. 2 i d. O tome Grawert (bilj. 8), 156 i d.

¹¹ O tome Vanel, Marguerite, *Historie de la nationalité française*, Paris 1945., 98 i d.

pojavnosti kao socijalne skupine, i demokracije kao ustavnoga načela. Ono daje personalnome državnom elementu pravno ustrojstvo na kojemu se može graditi demokratski oblik države te jamči pravno primjenljivo svrstavanje i ograničavanje. Članstvo u državnoj udruzi definira se pravno i država se konstituira kao pravna udruga, korporacija. Demokracija je upućena na člansku organizaciju države kao korporacije. Država joj kao ustanova ne pruža nikakvu osnovicu.

Pravna ustrojenost demosa pretpostavka je za to da demokracija može dobiti pravni oblik i razviti uređen postupak političkoga obrazovanja volje s osiguranim sudjelovanjem svih građana, da ona ne ishlapi u pseudoreligioznu zanesenost i potone u samovoljašću ideologiju moćnih skupina, koje se izdaju za “narod” ili njegove predstavnike. Pravna je ustrojenost naroda u državljanskome pravu. Ono je povezujuća činjeničnost za demokratska pravila postupanja i participacijska prava, pogotovo za biračko pravo. Ali njegovo se demokratsko značenje ne iscrpljuje u pripravi pravnotehničkih povezujućih mogućnosti. Ono stvara i pravnoetičke pretpostavke.

Državljanstvo utemeljuje status formalne jednakosti. Ono apstrahira sve individualne i kolektivne posebnosti. Njemu nisu važni životna dob ili spol, vjera ili rasa, socijalni položaj ili stranačka pripadnost. Kako god se ljudi razlikuju po naravi i mentalitetu, vrlinama i sreći, naobrazbi i posjedu – kao posjedovatelji zajedničkoga državljanstva međusobno su pravno jednaki. Time se ne dokidaju individualne i društvene razlike. One samo ostaju u pogledu državljanstva po strani. Alternativa pravno shematiziranoj statusnoj jednakosti državljanstva jest pravno shematizirana statusna nejednakost stranaca. Sve su ostale individualne ili socijalne razlike nevažne. Ali državljanstvo ima, sa svoje strane, jedino ograničenu relevantnost.

Članstvo u državnoj udruzi pokriva samo jedan (premda bitan) ulomak ljudskoga bitka. Ono čini socijalnu ulogu s kojom se mogu ujediniti mnoge druge socijalne uloge u obiteljskome, profesionalnom, društvenom životu. Čovjek nije samo državljanin. Država – barem ustavna država – ne može, niti želi obuhvatiti cjelinu ljudskosti. Ona je više još sektoralna država. Reduciranjem državnoga jedinstva relativira se državljanstvo, i u svojoj pozitivnoj funkciji uspostavljanja pravnoga zajedništva među građanima, i u svojoj negativnoj funkciji označavanja razlike prema stranome. Stranac može biti susjed i nadređeni, suradnik, istovjernik, supružnik, sve, samo ne jedno: sugrađanin. Političkome jedinstvu države pripada jedino državljanin. Ali to je jedinstvo mjesto demokracije kao oblika države i vladanja. Državljanstvo ostavlja samo jednu jedinu, opću i jednaku kvalitetu: pripadnost državnome narodu.

Ali državljanstvo i razgraničava: članove od nečlanova, državljane od stranaca. Državnopravno razgraničavanje kao takvo ne znači već prikraćivanje. Jer, usporednost međunarodnopravno ravnopravnih država uvjetuje također usporednost raznih državljanstava.¹² Mijenja se uloga državljanina ili stranca, ovisno o tome promatra li se njezin nositelj s gledišta vlastite ili strane države. Tko dolazi u teritorijalni kontakt sa stranom državom i mora prihvatiti njezinu teritorijalnu suverenost, ipak i dalje pripada personalnoj suverenosti zavičajne države. Dok postoji pluriverzum država, ne mogu se

¹² Netipični slučaj apolita ostaje po strani.

mehanički izjednačavati državljani i stranci a da ne nastane opasnost višestrukoga povlašćivanja, dvostrukoga opterećivanja i kolizije obveza.¹³

Prema tome, državljanstvom ne disponira njegov vlasnik. Najčešće ga stječe svojim rođenjem, nadovezujući se na državljanstvo svojih roditelja (*ius sanguinis*) ili na državni teritorij rodnoga mjesta (*ius soli*). Kao obitelj iz koje on potječe, ono je dio njegova porijekla koje mu je sudbinom zadano. Ono je određeno kao doživotno. Samo se pod posebnim uvjetima može slobodnom voljom promijeniti.

Država uspostavlja osobnopravnu vezu između građanina i države koja je neovisna o boravku. Time odgovara modernim potrebama za svjetskom pokretljivošću i slobodom kretanja. Tko napušta svoju domovinu, ne mora očekivati da će izgubiti pravnu pripadnost njoj. Stanovništvo zemlje primitka ne mora se bojati prevelikoga broja stranaca; jer stranac ostaje, i kada se integrira u novo društvo, “politički gledano, ipak ‘gost’”¹⁴. Osobnopravna veza građana konstituira državni narod kao solidarnu zajednicu u kojoj se moraju zauzimati “svi za jednoga i jedan za sve”. Demokracija time dobiva etički temelj. Solidarnost obuhvaća sve pripadnike zajednice. Ona prethodi razlikama o manjini i većini i obrazlaže zašto se manjina načelno prilagođuje većini. Za sve sudionike procesa obrazovanja volje, pogotovo na izborima, nastaje kodeks demokratskoga suodlučivanja i neizbježne odgovornosti za posljedice – kodeks koji postoji samo za državljane, koji neizbježno, trajno i bez alternative dijele sudbinu svoje države. Ali etički učinci ne proizlaze bez daljnjega iz pravnih mjera državljanskoga prava. Oni se ne mogu jamčiti pravnim sredstvima. Na njih su usmjerena samo prepravna ustavna očekivanja. Hoće li se ispuniti, o tome se odlučuje u zbilji državnoga života.

Državljanstvo znači, sociološki gledano, samo jednu socijalnu ulogu pokraj drugih, koje pripravlja pravni poredak, kao što su nositelj temeljnih prava, korisnik upravne ustanove, kupac ili prodavač, potrošač, birač, zaposlenik, član neke crkve. Većina tih uloga nije ograničena na državljane. Tako većina temeljnih prava pripada svakome, bio on stranac ili ne. Tko nije član državne udruge, može ipak sudjelovati s istim izgledima u društvenome životu. Mnogolika jamstva slobode i jednakosti slobodarske zajednice relativiraju razlikovanje prema državljanstvu.

IV.

Državljanstvo ima osobnu trajnu vezu s državom. Stranac, naprotiv, ulazi u odnos sa stranom državom jedino teritorijalnim kontaktom, a odnos traje samo dok se održava taj kontakt. Ako stranac podliježe državnoj vlasti, pripadaju mu temeljna prava i ostala jamstva pravne države, ali ne biračko pravo. Ono se ne veže na pravnu “odnosnost”, nego na članstvo u državnoj udruzi; državljanstvo znači samoodređenje naroda. Biračko

¹³ O tome Isensee, Josef, Die staatsrechtliche Stellung der Ausländer in der Bundesrepublik Deutschland, u *VVDStRL* 32 (1974.), 49 (53 i d.).

¹⁴ Navod iz: Böckenförde, Ernst-Wolfgang, Demokratie als Verfassungsprinzip, u Isensee, Josef/Kirchhof, Paul (ured.), *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland (=HSiR)* Bd. I., 2. izd. 1995., § 22, marg. 28.

pravo za osobe koje ne pripadaju narodu bilo bi demokraciji protuslovno tuđinsko određenje.¹⁵

Državljanstvo je po svojoj ideji isključivo prema načelu da nitko ne može istodobno služiti dvama gospodarima. Međunarodno pravo i državno pravo promatraju višestruko državljanstvo kao zlo i nastoje ga po mogućnosti izbjeći.¹⁶ Zato većina država daje doseljenicima državljanstvo jedino ako odustanu od svoga dosadašnjeg državljanstva i time pokažu da se žele bez sustezanja i trajno uključiti u novu državnu udruhu i njezinu sudbinu ubuduće dijeliti u dobrim i lošim vremenima. Njemačka raskida u svome najnovijem zakonodavstvu s uobičajenim shvaćanjem i pod određenim pretpostavkama omogućuje strancima, osobito Turcima, koji borave određeno vrijeme u zemlji ili su tu rođeni, stjecanje njemačkoga državljanstva pokraj stranoga.¹⁷ Kao posljedica, nastaju dvije klase državljana: samo-Nijemci, koji su u dobru i zlu pripadali njemačkoj državnj udruzi i pozvani na neprekidnu solidarnost, te također-Nijemci, koji njemački pravni status koriste jedino dok im donosi prednosti i koji pri promjeni situacije mogu aktivirati strano državljanstvo i izdvojiti se iz njemačke državne udruge, ako bi to bilo oportuno.

V.

Svaka država ima politički slobodan prostor da određuje krug svojih pripadnika i bira razloge stjecanja državljanstva, ako su prikladne povezne točke. Pravna definicijska moć države ne sukobljuje se samo s granicama međunarodnoga prava, već ponajprije s faktičkom granicom spremnosti odnosnih osoba da prihvate državljanstvo i da snose njegove praktične posljedice, ponajprije državljansku obvezu odanosti državnoj zajednici. Pravna veza sovjetskoga ili jugoslavenskog državljanstva nije bila u stanju držati na okupu tako u državni narod u pravnome smislu ujedinjenu skupinu ljudi kad je popustio totalitarni pritisak odozgo. Kao što pokazuju pakistanski i ciparski primjer, ne postižu umjetne dekolonizacijske tvorevine svoje unutarnje jedinstvo i vitalnost već time što se raznim skupinama stanovništva navuče jedinstveno državljanstvo.

¹⁵ O ustavnoj protuslovnosti biračkoga prava za strance: *BVerfGE* 83, 37(50 i d.); 83, 60(71 i d.).

¹⁶ U vezi s time riječ je o planskome poticanju višestrukog državljanstva, ne o višestrukome državljanstvu kao posljedici različitosti nacionalnih razloga za stjecanje. O višestrukome državljanstvu s potvrdama von Mangoldt, Hans, *Öffentlich-rechtliche und völkerrechtliche Probleme mehrfacher Staatsangehörigkeit in deutscher Sicht*, u: *JZ* 1933., 965 i d.; Löwer, Wolfgang, *Doppelte Staatsangehörigkeit als Gefahr für die Rechtssicherheit?*, u *VR* 1990., 221 i d.; Ziemse, Burkhard, *Die deutsche Staatsangehörigkeit nach dem Grundgesetz*, 1995., 131 i d.; isti, *Mehrstaatigkeit und Prinzipien des Erwerbs der deutschen Staatsangehörigkeit*, u *ZRP* 1993., 334 i d. – Protupozicija “otvaranju” državljanstva: Häberle, Peter, “Staatsbürgerschaft als Thema einer europäischen Verfassungslehre”, u *Festschrift für Martin Heckel*, 1999., 725 i d. (osobito 739).

¹⁷ Prikaz i ustavnopravna analiza: Scholz, Rupert/Ule, Arnd, *Staatsangehörigkeit und Grundgesetz*, u *NJW* 1999., 1510 i d.; Huber, Peter M./Butzke, Kirsten, *Das neue Staatsangehörigkeitsrecht und sein verfassungsrechtliches Fundament*, u *NJW* 1999., 2769 i d.

Jedinstvo i zajedništvo, koje može uspostaviti državljansko pravo, samo je formalno-pravno. Pravo nije sam sebi dovoljan sustav koji može postojati vlastitom snagom. Državljanstvo se mora nadovezati na zadanosti realne homogenosti i političku jedinstvenu volju, koje pravo kao takvo ne može stvoriti, premda ih, dakako u uskim granicama, može očuvati i poticati.¹⁸

Probojna diktatura može narod skrojiti prema svojim potrebama moći. Ali u liberalnoj demokraciji nije dovoljno da država narod autoritarno definira. Građani moraju sami po sebi doći do političkoga jedinstva. Ono se, međutim, ne može državom organizirati. Građani postižu taj, za državu potreban, učinak iz vlastite pobude ili će zajednica propasti. Državna institucija živi integriranjem, procesom ujedinjavanja osoba iz kojih se sastoji, *plébiscite de tous les jours*, kako Ernest Renan tumači naciju u svome čuvenom predavanju na Sorboni 1882. godine: “Postojanje nacije... je plebiscit koji se ponavlja svaki dan, kao što je postojanje individue trajno potvrđivanje životnoga načela”¹⁹. Ujedinjavanje u državu ne nastaje samo po sebi iz većinske demokratske odluke. Ova pretpostavlja valjanost većinskoga načela, kojoj je, sa svoje strane, nužno obrazloženje. Osnovni se problem demokracije ne sastoji u tome da većina nametne svoju volju, nego da se manjina ovoj podčini i prihvati je kao opću volju. Da nadglasani prihvaćaju većinsku odluku, slijedi iz toga što političke opreke ne diraju u temelj državnoga zajedništva.

Državljanstvom se pravno definirana narodna udruga mora prepravnom snagom spajati i držati na okupu: voljom svih sudionika za političko jedinstvo u državi. To jedinstvo volje, koje utemeljuje realnu konzistentnost i djelotvornu solidarnost, jest nacija.²⁰ Renan vidi solidarnost kao njezino bitno obilježje: “Nacija je, dakle, velika solidarna zajednica koju nosi osjećaj žrtava koje su podnesene i žrtava koje se još želi pod-

¹⁸ O nacionalnoj, kulturnoj, socijalnoj homogenosti kao pretpostavci demokracije u začudno dalekosežnoj, dosad malo cijenjenoj konvergenciji: Schmitt, Carl, *Verfassungslehre*, 1. izd. 1928., 228 i d.; Kelsen, Hans, *Vom Wesen und Wert der Demokratie*, 2. izd. 1929., 65 sl.; Heller, Hermann, Politische Demokratie und soziale Homogenität (1928), u: isti, *Gesammelte Schriften*, 2. Bd. 1971., 421 (427 i d.).

¹⁹ Renan, Ernest, *Qu'est-ce qu'une nation?* (1882.), njemačko izdanje: *Was ist eine Nation?* 1995., 41 (57). O procesu državnoga ujedinjavanja: Smend, Rudolf, *Verfassung und Verfassungsrecht* (1928.), u: isti, *Staatsrechtliche Abhandlungen*, 3. izd. 1994., 119 (136 i d.); Leisner, Walter, *Staatseinung*, 1991.

²⁰ O ideji i pojmu nacije: Jellinek, Georg, *Allgemeine Staatslehre*, 3. izd. 1914., 116 i d.; Meinecke, Friedrich, *Weltbürgertum und Nationalstaat* (1. izd. 1908.), u: isti, *Werke*, 1969., 9 i d.; Weber, Max, *Wirtschaft und Gesellschaft* (1922.), uredio Johannes Winkelmann, 2 polusveska, 1964., 674 i d.; Laun, Rudolf, *Volk und Nation, Selbstbestimmung, nationale Minderheiten*, u: Anschutz, Gerhard/Thoma Richard (ured.), *Handbuch des Deutschen Staatsrechts*, 1. Bd., 1930., 244 i d.; Huber, Ernst Rudolf, *Nationalstaat und Verfassungsstaat*, 1955.; Scheuner, Ulrich, *Nationalstaatsprinzip und Staatenordnung seit dem Beginn des 19. Jahrhunderts* (1974.), u: isti, *Staatstheorie und Staatsrecht*, 1978., 101 (112 i d.); Bußmann, Walter, *Kämpfe um den National- und Verfassungsstaat in Mittel-, Ost- und Südosteuropa*, u: isti (ured.), *Handbuch der Europäischen Geschichte*, Bd. 5, 1981., 28 i d. (literatura); isti, *Nation*, u: *Staatslexikon* (ured. Görres-Gesellschaft), Bd. 3, 7. izd. 1987., st. 1265 i d. (literatura); Grawert, Rolf, *Staatsvolk und Staatsangehörigkeit*, u *HStR* Bd. I., 2. izd. 1995., § 14, marg. 1 i d.; Hahn, Alois, *Identität und Nation in Europa*, u *Berliner Journal für Soziologie*, Bd. 3, 1993., 193 i d.; Anter, Andreas, *Max Webers Theorie des modernen Staates*, 1995., 128 i d.; Roellecke, Gerd, *Herrschaft und Nation* (1994.), u: isti, *Aufgeklärter Positivismus*, 1995., 115 (118 i d., 126 i d.).

nijeti. Ona pretpostavlja prošlost i mora se u sadašnjici sažeti u dohvatljiv faktor: dogovor, jasno izraženu volju da će nastaviti zajednički život²¹.

Iza naroda u državopravnome smislu pojavljuje se narod kao predrđavna i prepravna veličina, kao nacija. Nacija nije proizvod državne volje niti predmet zakonske odredbe. Ona prethodi državi i njezinu pravu. Ona se definira sama preko individua koje se u nju svrstavaju: Mi smo mi.²² Nacija izbjegava državopravnu pojmovnost. Drukčije nego narod u pravnome smislu, koji čini legitimacijsko počelo ustrojene državne vlasti, nacija prethodi državi, njezinu ustavu i djelovanju ustrojene državne vlasti. Ona hoće državu stvoriti i nositi po svome liku. Ona može djelovati afirmativno ili kritički, postojeću državu potvrditi ili težiti za novom kao sebi prikladnom, stabilizirati *status quo* ili ga suzbijati i usmjeriti se na secesiju, inkorporaciju, fuziju. Nacije su temelji etabliranoga svijeta država. Ali temelji su pokretljivi, u krajnjem slučaju eksplozivni.

Slika države prema kojoj se nacija orijentira ne iscrpljuje se u svrhovitoj, vladavinskoj i legitimacijskoj birokraciji što monopolizira vlast, u kojoj država slovi kao sučelnništvo građana, u zakonskim odnosima prava i dužnosti. Ta se slika, štoviše, predstavlja kao zajednica koja povezuje građane i državnu organizaciju, zemlju i ljude, povijest i sadašnjost, porijeklo i budućnost – ukratko: onu cjelinu koja je uobičajeno nazivana domovinom i koja rasplamsava etičko-emocionalno obraćanje građana: patriotizam.

VI.

Ne može se racionalno raspraviti zašto se neka skupina ljudi, isključujući sve druge, shvaća kao nacija. Nacija nije, za razliku od moderne države, nikakva organizacijska shema koja se može svuda primijeniti, nego kolektivna individua. Njezino se postojanje može objasniti povijesno i socijalnopsihološki, ali ne i umno nužno obrazložiti.²³ U naciji se pokazuje da je čovjek (uza sav svoj um) ipak izrezbaren iz krivoga drveta. Preko nje postaju djelotvornim iracionalne potrebe ljudi koje izbjegavaju racionalne zahtjeve ustavne države: potrebe da se ljudi u državi zadovoljavaju ne samo čovječansko-općenitim idealima slobode, jednakosti, postignuća, već afirmiraju skupinske osobitosti po kojima se razlikuju od drugih (doista ili tobože). Nacija se ubacuje kao posrednička veličina između pojedinih ljudi i čovječanstva u cjelini. Ona se ne usmjerava na pravnu jednakost koja pripada svim ljudima, već na realnu jednakost u nekoj skupini, te na zajedništvo određenih svojstava koja slove kao razlikovno obilježje prema vani. Nacija je preslik različitosti ljudi. Ne odražava se, naravno, beskonačno obilje različitih svojstava. Obilje se reducira na malo svojstava koja trebaju konstituirati nacionalno zajedništvo iznutra i razlikovanje prema vani.

²¹ Renan (bilj. 19), 57.

²² Primjereno Roellecke (bilj. 20), 132.

²³ Usp. Roellecke (bilj. 20), 132.

Ali ne postoje zajednička svojstva koja imaju sve nacije. I u odabiru svojstava probija se iracionalno. Odabir je djelo povijesne kontingencije i političke proizvoljnosti. Nacija nije objektivna zadanost, već djelo neobrazložive političke volje: Mi smo mi.

Ali volja se zapaljuje određenim objektivnim momentima koji trebaju biti značajni za političko jedinstvo u državi, uz zanemarivanje beskonačnoga mnoštva drugih momenata koji nisu politički značajni. Riječ je o činiteljima razne vrste, iz geografije, gospodarstva, religije, povijesti, kulture. Oni se ne mogu do kraja nabrojati. Nijedan od njih ne iscrpljuje mnoštvo svojstava koja pojedinci unose u društveni život. Nijedan nije neminovan za formiranje naroda kao predr državnog jedinstva. Ali to su nekakve zadanosti oko kojih se kristalizira nacija.

Zaokružen geografski položaj, kao u Velikoj Britaniji, Francuskoj, Španjolskoj, Japanu, poticao je stvaranje državnoga jedinstva. Ono se, međutim, može razvijati i mimo prostorne odvojenosti i prirodnih prepreka. Nizozemski je narod bitno obilježen nužnošću da se zajedničkim naporom zemlja uspješno sačuva od snage mora. Osobitost Nizozemske ne može se poopćiti. Gospodarski interesi mogu poticati ujedinjenje. Ipak oni nedostaju da bi se obrazložila solidarnost koja premašuje računicu uzajamnosti. Solidarnost se potvrđuje upravo u tome što su svi spremni založiti se za slabije, uz zapostavljanje gospodarskoga koristoljublja. Neprestano, prekomjerno opterećenje transferskim učincima može izazvati secesionistička nastojanja regija davatelja, tako u Sloveniji prema Jugoslaviji, u sjevernoj Italiji naspram nezasitnoj južnoj Italiji. Zajednički gospodarski interesi europskih država proizveli su Europsku ekonomsku zajednicu. Nije čudo što ona ni nakon više od 40 godina nije prerasla namjensku udrugu, niti se pokazuje sposobnom da rasplamsa europski patriotizam i stvori europsku nacionalnu svijest.²⁴ U *Renana* se anticipira objašnjenje da interesi koji uspostavljaju jaku vezu među ljudima nedostaju za stvaranje nacije. “Zajedništvo interesa donosi trgovačke ugovore. Ali nacionalnost ima osjećajnu stranu, ona je ujedno stvar i tijelo. *Carinsko društvo* nije domovina”²⁵.

Činitelji stvaranja nacionalnog jedinstva jesu porijeklo, tradicija, povijest. Ali i ti su činitelji kontingentni. Francuska nacija, britanska, španjolska, njemačka, nisu biološka jedinstva. Njima ne korespondiraju nikakve “rase”²⁶. Štoviše, one su rezultat mnogolikih miješanja i superponiranja, povijesnih tvorevina, ali kao takve uglavnom predoblikovane dinastijskom vladavinom, vojnim odlukama, pasivno doživljenom političkom sudbinom.

Na pasivna predoblikovanja povijesti nadovezuju se od 18. stoljeća nacionalni pokreti u kojima se podanici uzdižu u narode. To vrijedi i za dekolonizirane afričke narode, čiji je lik u 19. stoljeću bio određen za kabinetskim stolovima u Londonu i Parizu, bez obzira na etničke i kulturne konstelacije. Ipak su oni razvijali više ili manje nacio-

²⁴ Poblize, Isensee, Josef, Europäische Union-Mitgliedstaaten, u *Konferenz der deutschen Akademien der Wissenschaften und der Literatur*, Mainz (ured.), *Europa – Idee, Geschichte, Realität*, 1996., 71 (88 i d.)

²⁵ Renan (bilj. 19), 55.

²⁶ Ono bitno kaže već Renan (bilj. 19), 48 i d. O “narodu kao prirodnoj tvorevini” s vidovitom kritikom rasističko-“narodnosnih” ideologija: Heller, Hermann, *Staatslehre*, (1. izd. 1934), 6. izd. 1986, 166 i d.

nalnu svijest prihvaćanjem kulture kolonijalnog gospodara i braneći se od njega, a ponoseći se nacionalnim oslobođenjem. Povijest kao činitelj nacionalnog jedinstva postaje politikum. Mjerilo odabira činjenica i njihovih tumačenja nije “kako je doista bilo”, nego što koristi nacionalnoj svijesti. Tako nacionalne države i nacionalni pokreti kroje svoju povijest kao sredstvo samopotvrđivanja time što sadašnju formaciju što više anti-datiraju, kao kad su se u 19. stoljeću Francuzi izveli iz starih Gala i Nijemci iz starih Germana.

Činitelji jedinstva jesu ambivalentni. Religija i jezik su u jednome slučaju obilježja nacionalnoga identiteta,²⁷ u drugome obilježje bezopasne različitosti, tek elementi društvenoga pluralizma. I u razdoblju svjetovne države religija – točnije: njezin političko-kulturni derivat – neizravno determinira nacionalno jedinstvo, kao u Švedskoj ili Španjolskoj. No ona također posreduje nacionalni identitet koji nadživljava gubitak vlastite državnosti i političke slobode: pravoslavlje Grcima pod vladavinom muslimanskih Turaka, katolička crkva Ircima pod vladavinom protestantskih Engleza i Poljacima pod vladavinom protestantskih Prusa i pravoslavnih Rusa te ateističkih sovjetskih komunisti. Ako katoličanstvo u Irskoj, Belgiji i Poljskoj doprinosi nastanku nacionalne svijesti, nacionalizmi ipak protuslove univerzalističkoj katoličkoj crkvi. Jugoslavenska višenacionalna država raspala se u vjerski zadanim razdjelnicama između pravoslavnih Srba, katoličkih Hrvata i muslimanskih Bošnjaka. Na drugoj se strani, pod zaštitom moderne države i njezinih slobodarskih jamstava, formiraju nacije unatoč vjerskim razlikama, kao u Njemačkoj. Ovdje se jedinstvo ne zasniva na religiji, već na svima zajedničkoj vjerskoj slobodi.²⁸

Švicarska spretno rješava pitanje svojih četiriju jezika tako što višejezičnost uzdiže u obilježje svoga identiteta kao “nacija volje”²⁹. Ali to nije švicarska posebnost. Svaka je nacija voljom nastala nacija. Svaka se konstituira time što sudionici hoće državno zajedništvo. Volja se nadovezuje na objektivne zadanosti i puni ih do političkoga značenja. Volja ima svoje vlastite razloge i ne podređuje se tuđemu sudu. Sadržaj je zajedničke volje trajna sudbonosna i odgovorna zajednica, neotkaziva solidarnost, na kojoj se temelje nauči o državnome ugovoru i, kako je Schiller izriče u “Wilhelmu Tellu”, u prisezi na Rütliju: “Želimo biti jedinstven, zbratimljen narod i neće nas razdvojiti nikakva nevolja niti opasnost.”

VII.

Država, povijesno samonikla ili politički umjetan proizvod, koja nema nacionalnu osnovicu, usmjerava se na to da ju izgradi i nastoji državljane integrirati u nacionalno zajedništvo te ih pokrenuti da je prihvate kao njima prikladan oblik države. Radi sa-

²⁷O trima potencijama država, religija, kultura u njihovoj uzajamnoj uvjetovanosti Burckhardt, Jacob, *Weltgeschichtliche Betrachtungen* (1. izd. 1905.), uredio Rudolf Stadelmann, 1949., 51 i d., 113 i d. O činiteljima njemačke nacije Heller, Hermann, *Die politischen Ideenkreise der Gegenwart*, 1926., 90 i d.

²⁸O ambivalentnosti katoličanstva za genezu europskih nacija u 19. stoljeću: Birke, Adolf, Nation und Konfession, u *Historisches Jahrbuch* 16 (1996.), 395 i d. (potvrde).

²⁹O tome, Yvo Hangartner, *Grundzüge des schweizerischen Staatsrechts*, I. Bd., 1980., 22 i d.

mopotvrđivanja mora se svaka država, pogotovo svaka demokratska, zalagati za unutarne jedinstvo i suglasnost. Često se postavlja pitanje što je početak, nacionalno jaje ili državna kokoš. Za klasične nacionalne države – Španjolsku, Portugal, Francusku i Veliku Britaniju, odgovor je drugo rješenje.

Nacija se ne može napraviti kao ustav. Ona nikako nije proizvod određenoga ustava. “Nacija koja ima slobodarski ustav u pravilu se ne mora zahvaljivati svome ustavu. Štoviše, ona si daje taj ustav ili ga prihvaća te se razvija u tome pravnom okviru. ‘Narod’, u čije se ime izriče pravo u republikanskoj zajednici, koji povrh toga u demokracijama slovi kao subjekt ustavotvorne vlasti, ne dobiva svoj identitet tek iz ustava koji si daje”³⁰. Ipak ustav može utjelovljivati one vrijednosti i prava po kojima je državna zajednica sposobna za suglasnost. U vrijeme njemačke podjele od 1949. do 1990. godine razvija se ustavnodržavna sloboda u navlastiti smisao države. Nijemcima je važnija ustavna i demokratska sloboda od nacionalnoga jedinstva, koje su, na kraju, ipak, dobili, a da nisu za to morali žrtvovati slobodu. Kad je Južna Afrika napustila apartheid i priznala demokratsku jednakost svim svojim građanima, pokušala je zavađene skupine stanovništva uvesti i uvezati u ustavne pregovore, pridobiti ih svestranim kompromisima za zajedničku državnu zajednicu i tako ustavom stvoriti nacionalno jedinstvo. Čini se da pokušaj uspjeva, i to ne samo zato što kao alternativa prijete raspada države, gospodarski pad i građanski rat. Ipak bi u pravilu ustav bio preopterećen ako bi, umjesto da se nadoveže na nacionalno jedinstvo i učvršćuje ga, htio to jedinstvo iz temelja uspostaviti.

U Njemačkoj ideologija “ustavnoga patriotizma”³¹ pokušava jedinstvo zajednice osloniti jedino na temeljne vrijednosti ustava, pogotovo na ljudska prava i demokraciju, apstrahirati zemlju i ljude, povijesnu baštinu potisnuti, odmaknuti se od zbilje u zamagljenost nadnacionalnih čovječanskih vrijednosti. Ali “ustavni patriotizam” nije mnogo više nego intelektualni pojam u nepravilici. Koliko god je velika integracijska snaga ustava u Njemačkoj, ni najbolji ustav nije dovoljan za ujedinjenje društva. Ustav sam po sebi ne stvara temeljni konsenzus društva; štoviše, on je upućen na taj konsenzus, kako bi mogao postati praktički djelotvoran.

Europska se unija može u demokratskim uvjetima samo onda razviti u državu ako postigne europski identitet i probudi europsku nacionalnu svijest. Ona je od toga cilja (ako je to cilj) danas još vrlo daleko. Ne postoji narod Europe, nego jedino narodi država članica.

Za njih je Europska unija sredstvo modernizacije nacionalnodržavnoga sustava supranacionalnom podjelom rada, ali ne sredstvo za njegovu smjenu. Maastrichtski ugovor

³⁰ Navod: Lübbe, Hermann, *Abschied vom Superstaat*, 1994., 38.

³¹ Pojam potječe od Dolfa Sternbergera, koji ga, međutim, ne shvaća od početka kao surogat za tradicijski patriotizam (*Schriften, Bd.10, Verfassungspatriotismus*, ured. Peter Haug i dr., 1990.). Današnju uobičajenu uporabu predstavlja Habermas, Jürgen, *Faktizität und Geltung*, 4. izd. 1994., 642 sl. O ustavnopatriotskome raspoloženju: Isensee, Josef, *Staatsrepräsentation und Verfassungspatriotismus*, u Gauger, Jörg-Dieter/Stagl, Justin (ured.), *Staatsrepräsentation*, 1992., 223 (233 i d.). Kritički: Depenheuer, Otto, *Integration durch Verfassung? – Zum Identitätskonzept des Verfassungspatriotismus*, u *DÖV 1995.*, 854 i d. (osobito 856 i d.).

obvezuje Uniju da poštuje “nacionalni identitet” svojih država članica.³² I dalje narodi država članica daju Europskoj uniji demokratsku legitimaciju.³³

VIII.

Realnost nacionalnih država mnogi danas smatraju nespojivom s idejom ljudskih prava. Doista ta ideja premašuje državni okvir. Ljudska prava pripadaju svakome s ljudskim licem, neovisno o njegovoj nacionalnosti. Ljudska prava poznaju u posljednjoj konzekvenciji jedino individuu i univerzum čovječanstva.

Kategorija nacije, međutim, ispriječena je pojmu ljudskih prava.³⁴ Ona je temelj postojećega pluriverzuma država, koji razlikuje državljane i strance te demokratsku participaciju u formiranju državne volje dovodi u ovisnost o državljanstvu.

Ustavna država živi od polariteta između samoodređenja individue, zajamčenoga temeljnim pravima, i samoodređenja naroda, ustavnopravno zajamčenoga demokratskim načelom.³⁵ Napetost se ublažuje time što individua kao državljanin snagom svojih suodlučivačkih ovlasti sudjeluje u samoodređenju naroda; to vrijedi, dakako, jedino za onu individuu koja pripada državnoj udruzi, dakle za državljanina.

IX.

Među, s gledišta državnoga prava, formalno jednakim državljanima može izbiti protuslovlje ako se oni ubrajaju u razne nacije. Tu se pojavljuje problem samopotvrde nacionalnih manjina, koje se, npr., po jeziku i kulturi razlikuju od većine stanovništva. Temeljna prava, koja pripadaju pojedincu kao najmanjoj manjini zajednice, ublažuju problem i djelomice ga rješavaju ako ih pripadnici nacionalne manjine koriste u zajedničkom interesu. Ali individualnim je pravima nužna dopuna skupinskim pravima koja vode računa o kolektivnim posebnim potrebama.³⁶ Mora se modificirati demokratska vladavina većine naspram autohtonoj, strukturalnoj manjini. Federalizam i paritetski modeli sposobni su institucijski neutralizirati nacionalnu nehomogenost. Dakako, nedostatne su samo institucijske mjere. Nužni su u svih dijelova stanovništva posebni intenzivni naponi za integracijom, koja ponajprije od većine zahtijeva snošljivost i senzibilnost. Sjeverna Irska, Baskija i Cipar pokazuju danas kakve poteškoće nacionalnoj državi još uvijek donosi postojanje manjina.

³² Čl. F, st. 1 Ugovora o Europskoj uniji.

³³ O tome temeljito Maastrichtska presuda njemačkoga Saveznog ustavnog suda: BVerfGE 89, 155 (182 i d.).

³⁴ Usp. Roellecke (bilj. 20), 131 sl.

³⁵ Poblize, Isensee, Josef, *Grundrechte und Demokratie – Die polare Legitimation im grundgesetzlichen Gemeinwesen*, 1981.

³⁶ O tome Murswieck, Dietrich, Schutz der Minderheiten in Deutschland, u *HSiR*, Bd. VIII., 1995., § 201, marg. 3 i d., 9 i d.

X.

Ipak se ovdje ne zaustavlja međunarodni razvoj ljudskih prava. On priznaje pravo na samoodređenje naroda,³⁷ dakako ne razjašnjavajući prije toga što je narod kojemu to pravo pripada i kako on postiže svoje pravo. Ponajprije se samoodređenje shvaća kao pravo državno organiziranih naroda; praktički, dakle, kao pravo postojećih država. Ono štiti njihovu nezavisnost prema vani protiv intervencija; utoliko ono konzervira *status quo*. Nakon 1945. godine tretirali su Ujedinjeni narodi pravo na samoodređenje kao otkaz kolonijalizmu, kao pravo kolonijaliziranih naroda na državnu nezavisnost od svojih kolonijalnih gospodara. Ovdje se sami narodi pojavljuju kao nositelji prava. Kasniji dokumenti Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima kvalificiraju pravo na samoodređenje kao ljudsko pravo. Oni ga time općenito odvajaju od postojećih država. Nositelj je, dakle, narod u predržavnome smislu kao nacija. Samoodređenje pripada svakome narodu, bez obzira na to je li državno organiziran ili nije. Njegovo se područje više ne ograničava na dekolonizaciju: “Osnivanje suverene i nezavisne države, slobodno ujedinjavanje s nekom nezavisnom ili slobodno integriranje u takvu državu ili nastanak nekoga drugog, narodom slobodno određenoga političkog statusa, predstavljaju mogućnosti ozbiljenja prava na samoodređenje narodom”³⁸.

Nacija određuje, dakle, svoju državnu vlast i svoj ustav. Ali ona, sa svoje strane, proizlazi iz volje pojedinaca koji se u njoj okupljaju. Tako je, na kraju krajeva, samoodređenje pojedinca temelj za stvaranje naroda, države i njezina ustava. Dedukcija ljudskih prava pokazuje paralele sa starim naucima o državnome ugovoru, kao što se nalaze u Samuela von Pufendorfa. Time je razriješeno protuslovlje između ljudskih prava i nacionalne države, jer je ova, sa svoje strane, utemeljena na ljudskim pravima. Na početku dedukcije nacionalne države iz ljudskih prava stoji volja koja odrješuje i ono iracionalno u čovjeka. Za razliku od toga, polazi legitimacija ustavne države, pogotovo njezine pravnodržavne sastavnice, od vremena *Thomasa Hobbesa* i *Johna Locke*a, od uma. Tako se temeljna napetost ljudske naravi afirmira u opravdanju države.

Time, dakako, nisu uklonjene sve pravne, ali niti ijedna realna poteškoća. Međunarodno pravo štiti još uvijek postojeće države s njihovom teritorijalnom neokrnjenošću i suverennošću. Međunarodna pravna načelno daje prednost *statusu quo* pred promjenom koja se poziva na samoodređenje. Kao poravnanje, ona prosvjedujućim nacijama nudi jedino pravnu zaštitu manjina. Pravo na samoodređenje ne može se utužiti reguliranim postupcima. U ozbiljnome slučaju postaju vlastita moć i sila.

Poteškoće potječu, na kraju krajeva, odatle što je proizvod samoodređenja, nacija, proizvod političkih osjećaja, egzistencijalnih voljnih činova i otvorenih procesa, što se

³⁷ Čl. 1, br. 2 i čl. Povelje Ujedinjenih naroda. O pravu na samoodređenje s potvdama Murswieck, Dietrich, *Offensives und defensives Selbstbestimmungsrecht*, u *Der Staat* 23 (1984.), 523 i d. Quaritsch, Helmut, *Wiedervereinigung in Selbstbestimmung – Recht, Realität, Legitimation*, u *HSR*, Bd. VIII., 1995., § 193, marg. 3 i d.

³⁸ “Friendly Relations Declaration” od 24. listopada 1970. godine (Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, GA Res. 2525 (XXV.), u *Yearbook of the United Nations* 1970., 789 i d.). O tome, Quaritsch (bilj. 37), § 193, marg. 11.

ona, dakle, ne može ni jasno ni trajno pravno zahvatiti ako se ne drži u obliku neke postojeće države. Tako ostaje pojam nacije u *status naturalis* legitimacijskih i borbi za moć. On je previše divlji da bi se prilagodio *status civilis* državnopravne i međunarodnopravne pojmovnosti. Kad se kosovski Albanci, Kurdi, Čečeni i Tibetanci danas pozivaju na svoje nacionalno samoodređenje, tada se ne mogu nadati pravnome uspjehu, nego jedino uvidavnosti, moralu i javnome svjetskom mišljenju, u nužnome slučaju učinku sile. Ako bi na kraju doista pobijedili, tada će im međunarodnopravna zajednica naknadno potvrditi da su od početka bili u pravu.³⁹

XI.

Važno je da se pluriverzum nacija danas poima kao kolektivan izraz ljudskopravne individualnosti. U njoj se potvrđuje realna nejednakost ljudi, sudbinom dana i samoodređena, a s njom iracionalna strana njegove naravi. U državama se organizira mnogolikost naroda. Razvijaju se razlike njihovih potencija i nastojanja, ali se odrješuju i antagonistička svojstva, natjecanje, rivalitet, agresivnost. Djeluju li ona plodno ili kobno, to je otvoreno. Međunarodno pravo i međunarodne ustanove imaju zadatak domesticirati obnašanje vlasti država, ublažiti prijeteći potencijal i te nacionalne energije usmjeriti na razumne ciljeve. Iz toga proizlazi neka vrsta univerzalne diobe vlasti na vodovravnoj razini među državama i na uspravnoj među ovim i nadržavnim ustanovama. Ipak ostaje postojeći pluriverzum država opasan za slobodu i ljudskost pojedinca. Međutim, manje je opasan nego kad bi to bila svjetska država koja bi na sebe preuzela opasnost planetarnoga niveliranja, iz koje se ne bi moglo pobjeći, pokraj koje više ne bi postojao prostor izbjegavanja za autsajdera, niti slobodno mjesto za progonjenoga u ime cijeloga čovječanstva.

S njemačkoga preveo

Tomislav Martinović

³⁹ O dosad neznatnim učincima prava na samoodređenje na praksu svijeta država Hillgruber, Christian, *Die Aufnahme neuer Staaten in die Völkergemeinschaft*, 1998., 732 i d.

Josef Isensee

NATION AS POLITICAL UNITY

Summary

The revival of the nation has shocked German intellectuals who think that the nation-state is historically obsolete and that new models should be upheld: the united Europe, a world community of responsible states, globalisation of markets, a universe of human rights. The contrary tendencies in today's world are marked by giving up on huge political entities which have been replaced by smaller nationality-based states. It seems that political freedom leads to the formation of nation-states based on democratic constitution. This process requires looking into the relation between the nation-state and democracy. The key for the explanation of their relationship can be found in the notion of nation. Citizenship mediates between the people (in its real manifestation as a social group), and democracy as a constitutional principle. It gives to the state as a personal entity legal structure on which to build a democratic form of the state and guarantees legally applicable taxonomies and limitations.